

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.14 + 343.135

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-147-151

Рогатинська Ніна,

доктор юридичних наук,

в.о. зав. кафедри кримінального права та процесу

Західноукраїнського національного університету

e-mail: nina0901@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0617-6114>**Підгородецька Юля,**

студентка 3 курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

e-mail: y.pidhorodetska@ukr.net

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СПЕЦІАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті зазначено важливе місце спеціаліста в кримінальному провадженні. Обґрунтовано питання про процесуальне становище спеціаліста в кримінальному провадженні, визначене чинним КПК України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють його діяльність. Доведено, що участь спеціаліста у кримінальному провадженні має важливе значення для справи, його показання і висновки містять фактичні дані, які підлягають аналізу, співставленню з іншими матеріалами і є підставою для висновків щодо обставин справи.

Основне завдання спеціаліста полягає в тому, щоб на підставі своїх знань він сприяв слідчому у виявленні та вилученні слідів кримінального правопорушення, предметів і документів, що можуть бути речовими доказами в кримінальному провадженні, і з цією метою брав активну участь у процесуальній дії.

Досліджено поняття спеціальних знань та їх важливість на стадії досудового розслідування.

Правильне розуміння поняття спеціальних знань у кримінальному процесі – важлива умова їх використання в різних формах учасниками кримінального судочинства при розслідуванні кримінальних правопорушень згідно із вимогами закону. Спеціальні знання є елементом, що визначає процесуально-правовий статус учасників кримінальної процесуальної діяльності.

Варто зауважити, що спеціальними слід вважати знання, вміння та навички у конкретній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, набуті суб'єктом у процесі його практичної діяльності, шляхом спеціальної підготовки чи професійного досвіду.

Визначено основні процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Це судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій.

Аргументовано, що важливим елементом процесуального статусу спеціаліста в кримінальному провадженні є його відповідальність.

Ключові слова: спеціаліст, спеціальні знання, кримінальне провадження, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії.

Rohatynska N., Pidhorodetska Yu. PROCEDURAL STATUS OF THE SPECIALIST IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The concept of a specialist in criminal proceedings is analyzed in the article. The issue of the procedural position of a specialist in criminal proceedings, determined by the current CPC of Ukraine and other regulations governing his activities, is substantiated. It is proved that the participation of a specialist in criminal proceedings is important for the case, his testimony and conclusions contain factual data that are subject to analysis, comparison with other materials and are the basis for conclusions about the circumstances of the case.

The main task of the specialist is to take an active part in the criminal proceedings. Assist the investigator, on the basis of his knowledge, in identifying and obtaining traces of criminal offenses, objects and documents that may be material evidence in criminal proceedings.

The concept of special knowledge and their importance at the stage of pre-trial investigation is studied.

Proper understanding of the concept of special knowledge in criminal proceedings is an important condition for their use in various forms by participants of criminal proceedings in the investigation of criminal offenses in accordance with the requirements of the law. Special knowledge is an element that determines the procedural and legal status of participants in criminal proceedings.

It should be noted that knowledge, skills and abilities in a particular field of science, technology, art or craft, acquired by the subject in the course of his practical activities, through special training or professional experience should be considered as

special knowledge.

The main procedural forms of using special knowledge in criminal proceedings are determined. This is a forensic examination and the participation of a specialist in the conducting of proceedings.

It is reasoned that an important element of the procedural status of a specialist in criminal proceedings is his responsibility.

Key words: specialist, special knowledge, criminal proceedings, pre-trial investigation, investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Реформування правоохоронної системи яка відбувається сьогодні в Україні торкнулася і інституту спеціальних знань, що є важливою складовою на досудовому слідстві. З ціллю ефективного розслідування кримінального правопорушення використовуються здобутки науково-технічного прогресу, сучасні технічні засоби та інформаційні технології. У контексті пошуку та фіксації джерел кримінального правопорушення і встановлення обставин цього діяння використовуються спеціальні знання, вміння та навички певних галузей науки, технічного прогресу та практики.

В кримінальному провадженні фахівці залучаються не лише як доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження слідчих (розшукових) дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків у конкретних умовах. Особиста участь спеціаліста в підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій – це не перекладання слідчим частини своїх обов'язків, а необхідність грамотного використання спеціальних знань із різних галузей науки й техніки з метою якісного розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

Тому, актуальність питання зумовлено тим, що сьогодні спостерігається зростання злочинності та її динамічного характеру, ускладнення і зміння способів учинення кримінальних правопорушень та застосування новітніх технічних засобів злочинцями, потребує від слідчого (прокурора, суду) звернення до спеціальних знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні вивчалася не одним поколінням криміналістів. Дослідження правового статусу спеціаліста у кримінальному провадженні здійснювалося у працях А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Г.І.Грамовича, Ф. Е. Давудова, П. В. Данісявічюса, А. В. Дулова, П. П. Іщенко, Н. І. Клименко, З.О.Ковальчук, В. Я. Колдіна, В. К. Лисиченка, В. М. Махова, Г. М. Надгорного, А. Я. Паліашвілі, М.Я.Сегая, М. О. Селіванова, З. М. Соколовського, В. В. Циркаля, А. І. Шиканова, О. Р. Шляхова та ін.

Метою статті є дослідження та з'ясування змісту поняття спеціаліста у кримінальному провадженні, теоретичне обґрунтування і аналіз його процесуального статусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні має важливе значення для справи, його показання і висновки містять фактичні дані, які підлягають аналізу, співставленню з іншими матеріалами і є підставою для висновків щодо обставин справи.

Поняття й участь спеціаліста під час досудового розслідування завжди викликали інтерес як у теоретиків, так і в практиків, оскільки виявлення, фіксація та вилучення криміналістично значущої інформації неможливі без застосування спеціальних знань.

На думку А.Ф. Волобуєва, «спеціалістом» є будь-яка обізнана особа, котра володіє спеціальними знаннями в певній галузі і може бути залучена до участі в розкритті та розслідуванні злочинів. [1, с. 28] І.В. Пиріг визначає спеціалістом у кримінальному провадженні особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надати допомогу у виявленні, фіксації та вилученні об'єктів, що містять інформацію про злочин, здійснити консультації та технічну допомогу під час досудового розслідування і судового розгляду справи [2, с.512].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) визначає спеціаліста як особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [3].

Згідно з п. 25 ч.1 ст. 3 КПК України спеціаліст відноситься до учасників кримінального провадження. У науковій літературі, застосовуючи класифікацію, при якій враховуються мета участі учасника в процесі, напрямок його діяльності, зв'язок останньої з завданнями кримінального провадження, ставлення до кінцевих результатів кримінального провадження, а також відповідність до структури безпосередньо Кримінального процесуального кодексу України, спеціаліст належить до осіб, які сприяють здійсненню кримінального провадження [4, с. 45]. Інші науковці відносять спеціаліста до учасників кримінального провадження, які виконують допоміжну функцію [5, с.19].

Також важливо з'ясувати відмінність між експертом і спеціалістом як суб'єктами діяльності, що спрямована на надання допомоги слідчому, існують істотні відмінності. Так, експерт на підставі проведеного дослідження складає висновок, який є самостійним джерелом доказів, а спеціаліст надає слідчому лише консультативну або технічну допомогу в межах проведення слідчої (розшукової) дії. Консультації – це науково обґрунтована порада, що надається фахівцем, тобто спеціалістом. Наприклад, фахівець-криміналіст може проконсультувати оперативних працівників про використання конкретних науково-технічних прийомів і засобів для вирішення певних завдань і можливості криміналістичних досліджень в ситуації, що виникла. Висновки, які містяться в консультації спеціаліста, не можуть мати значення доказів. Відомості щодо фактів, виявлених спеціалістом, фіксуються в протоколі слідчої

(розшукової) або судової дії. Консультації спеціаліста можуть бути використані слідчим для висунення версій, виявлення, перевірки і оцінки певних обставин, що мають значення для справи, мотивування рішень у ній, наприклад, про призначення додаткової чи повторної експертизи, а також для правильного використання технічних засобів.

Отже, аналізуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що участь експерта та спеціаліста в розслідуванні кримінального правопорушення забезпечує його швидкість, повноту та неупередженість. Головна відмінність між цими учасниками кримінального процесу полягає у доказовому значенні результатів їх залучення у кримінальне провадження.

Варто зазначити, що спеціаліст не є суб'єктом доказування. В його компетенції сприяти роботі з доказами, зауважувати на окремих обставинах і надавати пояснення щодо спеціальних питань, що виникають в ході розслідування. Під час надання таких пояснень і консультацій, спеціаліст не повинен виходити за межі своєї компетенції.

За чинним КПК України до ч. 4 ст. 71 КПК України спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених питань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин.

З наведеного постає, що права й обов'язки спеціаліста спрямовані на забезпечення його участі в слідчих (розшукових) діях із метою збору речових доказів та іншої криміналістично значущої інформації, яка з'ясується для встановлення істини в кримінальному провадженні, а також для повного, швидкого й ефективного розслідування.

Основне завдання спеціаліста полягає в тому, щоб на підставі своїх знань він сприяв слідчому у виявленні та вилученні слідів кримінального правопорушення, предметів і документів, що можуть бути речовими доказами в кримінальному провадженні, і з цією метою брав активну участь у процесуальній дії.

Правильне розуміння поняття спеціальних знань у кримінальному процесі – важлива умова їх використання в різних формах учасниками кримінального судочинства при розслідуванні кримінальних правопорушень згідно із вимогами закону. Спеціальні знання є елементом, що визначає процесуально-правовий статус учасників кримінальної процесуальної діяльності.

Варто зауважити, що спеціальними слід вважати знання, вміння та навички у конкретній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, набуті суб'єктом у процесі його практичної діяльності, шляхом спеціальної підготовки чи професійної досвіду.

На думку В. Ю Шепітька, спеціальні знання являють собою сукупність сучасних знань в окремій галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла [6, с.207].

Найбільш поширеними формами використання спеціальних знань є консультації спеціалістів з питань, що виникають при підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій. Вони можуть використовуватися «для наукового консультування слідчого з питань визначення «комп'ютерної» специфіки слідчої (розшукової) дії, способів і прийомів їх досягнення; для надання допомоги слідчому в підборі понять, що мають відповідну підготовку в галузі». Саме спеціаліст може допомогти слідчому під час процесуальної фіксації виявлених та вилучених об'єктів, формулюванню питань під час допиту, зрозуміти відповіді допитуваного, що можуть надаватися з використанням професійної термінології.

Залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій є однією з найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань.

У процесі проведення слідчих (розшукових) дій, за допомогою технічних засобів, спеціалісти здійснюють фото- та відеофіксацію обстановки, допомагають слідчому у виявленні та вилученні слідів злочину, носіїв комп'ютерної інформації, необхідних документів, виготовляють схеми, зліпки, копії та зразки окремих матеріальних об'єктів, мають право ставити запитання учасникам процесуальної дії та надавати письмові пояснення стороні, що їх залучила, звертати увагу учасників слідчої дії на характерні обставини чи особливості речей, документів або слідів.

В кримінальному провадженні є дві основні процесуальні форми використання спеціальних знань — судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій. Відповідно до ч.1 ст.69 КПК України, судова експертиза проводиться експертом, тобто особою, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять

відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Спеціаліст реалізує свої спеціальні знання в різних формах, а саме:

а) безпосередньої практичної діяльності у:

- підготовці, організації та проведенні слідчих (розшукових) дій;

- виявленні, закріпленні, вилученні доказів, зразків об'єктів для експертного дослідження, а в разі необхідності - їх огляді та дослідженні;

б) методичної

- із питань науково-практичних прийомів та методів організації і проведення слідчих (розшукових) дій, виявлення та роботи з доказами;

в) технічної - у використанні науково-технічних засобів у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, необхідних для виявлення, закріплення, вилучення, огляду та дослідження речових доказів;

г) консультативної

- яка виражається в усних роз'ясненнях, довідках зі спеціальних питань, що можуть виникнути або виникають при підготовці, проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, роботі з доказами та процесуальному оформленні їх результатів [7, с. 336].

Використання результатів застосування спеціальних знань спеціалістом, залученого для вирішення питань, які не пов'язані з кримінальною процесуальною діяльністю в ході досудового розслідування, наприклад при проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, або на початковому етапі кримінального провадження, у ході перевірки заяв і повідомлень про правопорушення, може бути корисне для висунення версій, вироблення тактичних рішень, для прийняття процесуальних рішень про початок кримінального провадження.

Важливим елементом процесуального статусу спеціаліста в кримінальному провадженні є його відповідальність. Так, зокрема, згідно з положеннями ст. 72 КПК спеціаліст несе відповідальність за неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття. За вказані порушення на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні. Водночас більш суворою відповідальністю спеціаліста встановлена за завідомо неправдивий висновок. Так, відповідно до ст. 384 Кримінального кодексу України надання спеціалістом завідомо неправдивого висновку складеного для надання або наданого органу, що здійснює досудове розслідування карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років [8].

Висновки. Отже, участь спеціаліста під час кримінального провадження оптимізує роботу слідчого щодо виявлення, фіксації та вилучення доказів, у такий спосіб прискорюючи процес розкриття й розслідування кримінальних правопорушень. Завдяки роботі спеціаліста можна отримати якісно зібрану криміналістично значущу інформацію, консультації з питань, що потребують спеціальних знань, а також зекономити час, сили й засоби з метою повного, швидкого та ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000. 336 с.
2. Пиріг І. В. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України*. 2013. № 1 С. 511-517.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Бойко О. П., Гаркуша А. Г., Захарко А. В., Литвинов В. В., Рогальська В. В., Сербін М. М., Солдатенко О. А., Федченко В. М., Черняк Н. П. Кримінальний процес: підручник. кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О.Ф. Кобзар. У 2-х ч. Ч.1. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Ліра ЛТД. 2017. 337 с.
5. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ: Ваїте, 2014. 280 с.
6. Шепітько В. Ю. Криміналістика. *Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український)* за ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
7. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник: 4-те видання доповнене і перероблене. Київ: Видавництво А.С.К, 2003. С. 691.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

REFERENCES:

1. _Volobyev, A. F. (2000). Problemy metodyky rozsliduvannya rozkradan' mayna v sferi pidpryyemnytstva [Problems of the methods of theft investigation of property in sphere of entrepreneurship]. Monography. Kharkiv: Vydavnytstvo Universytetu vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
2. Pyrih, I. V. (2013). Zaluchennya spetsialista do provedennya slidchykh diy [Involvement of a specialist in investigative actions]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh*

sprav Ukrayiny – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of Ukraine, 1, 511-517 [in Ukrainian].

3. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 № 4651-VI [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Boyko, O. P., Harkusha, A. H., Zakharko, A. V., Lytvynov, V. V., Rohalska, V. V., Serbin, M. M., Soldatenko, O. A., Fedchenko, V. M. & Chernyak N. P. (2017). *Kryminalnyy protses [Criminal process]*. Dnipro: Dnipropetrovs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. Lira LTD [in Ukrainian].

5. Loboyko, L. M. & Banchuk, O. A. (2014). *Kryminalnyy protses [Criminal process]*. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].

6. Shepitko, V. Yu. (2001). Kryminalistyka. *Entsyklopedychnyy slovnyk (ukrayinsko-rosiyskyy i rosiysko-ukrayinskyy) [Criminalistics. Encyclopedic Dictionary (Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian)]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

7. Tertyshnyk, V. M. (2003). Kryminalno – protsesual'ne pravo Ukrayiny. [Criminal procedural law of Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo A.S.K. [in Ukrainian].

8. Kryminalnyy kodeks Ukrayiny [Criminal code of Ukraine]. Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001. №2341-III. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2022

УДК 341.322.5

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-151-157

Драгоненко Анна Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

e-mail: dragonenko84@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8353-2341>

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У статті досліджуються норми чинного міжнародного кримінального права, з позиції відсутності концептуального визначення поняття «воєнних злочинів», що, у свою чергу, є прогалиною міжнародного законодавства. Розглядаючи воєнні злочини з сучасних позицій, зважаючи на накопичений позитив наукових доробок та правозастосовної практики, цілком обгрунтовано можна визначити їх як грубі порушення міжнародного гуманітарного права, які вчиняються у період збройних конфліктів (міжнародного та неміжнародного характеру), що тягнуть індивідуальну кримінальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом. Уточнено, що воєнні злочини є видом злочинів проти миру і безпеки людства, у зв'язку з чим їм притаманні спільні для зазначених злочинних діянь ознаки: підвищений ступінь суспільної небезпеки; спрямованість таких злочинних діянь на інтереси, які охороняються міжнародним правом; їх криміналізація та караність здійснюється відповідно до норм міжнародного права.

Доведено, що для воєнних злочинів характерні й спеціальні (властиві тільки їм) ознаки: може бути вчинений тільки під час збройного конфлікту; об'єктом посягання є встановлений міжнародним правом порядок ведення збройного конфлікту та інтереси безпеки осіб (окремої особи), що захищені міжнародним правом; грубий характер порушення; настання наслідків для охоронюваних міжнародним гуманітарним правом прав та інтересів; особливості суб'єктивної сторони – поряд з ознаками властивими всім злочинам проти миру та безпеки людства, необхідною є усвідомлення виконавцем наявності факту збройного конфлікту; виконавець воєнного злочину повинен усвідомлювати фактичні обставини, що свідчать про захищений статус осіб – жертв злочину.

Зважаючи на зазначені спеціальні ознаки військових злочинів, запропоновано їхнє розгорнуте визначення: суспільно небезпечні, винні діяння, вчинені під час збройних конфліктів (міжнародного або неміжнародного характеру) які посягають на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок ведення бойових дій, інтереси і безпеку осіб, які обороняються, і тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Ключові слова: воєнний злочин, міжнародне кримінальне право, міжнародний злочин, Міжнародний кримінальний суд, Кримінальний кодекс України

Dragonenko A. CONCEPTS AND SIGNS OF WAR CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

The article examines the norms of current international criminal law, from the standpoint of the lack of a conceptual definition of the concept of "war crimes", which, in turn, is a gap in international law. Considering war crimes from the current point of view, given the accumulated positive scientific achievements and law enforcement practice, it is reasonable to define them as gross violations of international humanitarian law committed during armed conflicts (international and non-international), entailing individual criminal responsibility for international right. It is clarified that war crimes are a type of crime